

УДК 321.68:316.3

КОСІЛОВА О.І., кандидат політичних наук

ПОЛІТИЧНА БЕЗПЕКА В СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

***Анотація.** У статті аналізується зміст поняття “політична безпека”, роль і значення політичної безпеки в системі національної безпеки, аналізуються індикатори політичної безпеки, виклики та загрози внутрішній та зовнішній політичній безпеці сучасної України.*

***Аннотация.** В статье анализируется содержание термина “политическая безопасность”, ее место и значение в структуре национальной безопасности, индикаторы политической безопасности, вызовы и угрозы политической безопасности современной Украины.*

***Summary.** The article analyzes political security, its place and role in national security structure, indicators of political security, challenges and threats to the political security of modern Ukraine.*

***Ключові слова:** політична безпека держави, національна безпека, внутрішня політична безпека, зовнішня політична безпека, міжнародна безпека, глобальна безпека, виклики, загрози політичній безпеці.*

Розвиток України як суверенної, демократичної, правової держави неможливий без утвердження засад демократичного розвитку, відлагодженого правового механізму забезпечення прав і свобод громадян, конституційності реформ, легітимності політичної влади, тобто без забезпечення політичної безпеки.

У сучасних умовах провідну роль у забезпеченні національної безпеки держави відіграють політична, військова та економічна безпеки. Але, на відміну від економічної безпеки, політична безпека держави здебільшого залишається поза увагою наукового аналізу. Метою статті є уточнення змісту поняття “політична безпека держави”, визначення її місця і ролі в системі національної безпеки та державотворчих процесах України.

Серед вітчизняних вчених, які висвітлюють деякі аспекти забезпечення політичної безпеки держави, насамперед необхідно відзначити праці О.Г. Білоруса, В.Г. Кременя, І.Ф. Бінька, В.А. Липкана, В.П. Циганова, Н.Р. Нижник, В.П. Горбуліна та інших.

У російських наукових джерелах проблемам політичної безпеки присвячені праці С.О. Алехновича, В.К. Белозерова, В.В. Серебрянікова, І.Л. Шершньова, Б.Г. Путіліна та інших дослідників.

Зміст поняття “безпека” згідно з етимологією цього слова означає “відсутність загрози”, тобто відсутність загрози для особистості, суспільства і держави в цілому.

У загальному значенні безпека – це стан захищеності життєво важливих інтересів держави від будь-яких внутрішніх і зовнішніх загроз. Український дослідник В.П. Циганов визначає зміст поняття “безпека” як діяльність людей, суспільства, держави, світового співтовариства народів щодо виявлення, запобігання, послаблення, відвернення загрози, здатної загубити їх, позбавити матеріальних і духовних цінностей, завдати невідшкодованих збитків, заблокувати шляхи для прогресивного розвитку [1, с. 32].

На думку більшості сучасних учених, політична безпека є важливою складовою, ядром національної безпеки. Під поняттям “національна безпека” слід розуміти захищеність життєво важливих інтересів особистості, суспільства й держави та довкілля в різних сферах життєдіяльності від внутрішніх та зовнішніх загроз, що забезпечує сталий і поступальний розвиток країни [2, 25]. Національна безпека тісно пов’язана з категорією “національні інтереси”, оскільки рівень забезпечення національної безпеки держави

значною мірою залежить від реалізації її національних інтересів. Головними завданнями національної безпеки є гарантування недоторканності основних життєво важливих інтересів держави, захист державного суверенітету й територіальної цілісності.

Реалізація основних завдань політичної безпеки держави забезпечує її суверенний і самостійний розвиток, конструктивну діяльність державних органів, їх легітимність, а також повноцінне функціонування громадянського суспільства та головних його інститутів – політичних партій, громадських об’єднань, недержавних засобів масової інформації (далі – ЗМІ), рухів тощо.

При визначенні ступеня безпеки держави важливо враховувати, якою мірою інтереси держави відображають інтереси громадянського суспільства та інтереси окремого громадянина. У демократичній правовій державі головний акцент при реалізації внутрішніх і зовнішніх функцій ставиться на забезпечення та реалізацію прав і свобод громадянина.

У сучасній науковій літературі ще немає чіткого визначення поняття “політична безпека”. В.П. Циганов наголошує, що в сучасній українській політології й досі не вироблено загальноприйнятого підходу до розуміння сутності політичної безпеки. Якість політичної безпеки необхідно визначати не стільки за непохитністю державно-політичного ладу, якому вона притаманна, скільки за тим, якою мірою вона сприяє, з одного боку, нейтралізації соціально-політичних конфліктів, а з другого – розвитку і процвітання України в умовах викликів, ризиків і небезпечних невизначеностей сучасного світу [1, с. 17-18].

Поняттям “політична безпека” вітчизняні дослідники характеризують комплекс заходів, спрямованих на збереження конституційно легітимізованого політичного ладу тієї чи іншої держави, забезпечення державотворення та конструктивної політики [3, с. 260].

Російський дослідник Б.Г. Путілін визначає політичну безпеку як стійкість державного і суспільного ладу конкретної держави від зовнішнього і внутрішнього впливу, тоді як військова безпека досягається за допомогою засобів “стримування” шляхом залякування [4].

Його співвітчизник В.В. Серебряніков зазначає, що політична безпека є сукупністю заходів для виявлення, попередження й усунення тих факторів, що можуть завдати шкоди політичним інтересам країни, народу, суспільства, громадян, обумовити політичний регрес і навіть політичну загибель держави, а також перетворити владу і політику з творчої, конструктивної в руйнівну силу. Політична безпека – це безпека влади і політики: а) для даної країни, її народу і громадян; б) для самих себе в) для світового співтовариства [5].

З цього видно, що основою для визначення суті і цілей політичної безпеки виступають політичні інтереси країни. Це визначення не тільки істотно розширює спектр об’єктів політичної безпеки, включаючи всі життєво важливі інститути, відносини і процеси політичної сфери життя суспільства, а й підкреслює пріоритетну необхідність захисту політичної безпеки її суб’єктів – громадян, громадянського суспільства, державних органів.

Політичну безпеку можна розуміти також як стан захищеності політичних інтересів особи, соціальних груп, держави від внутрішніх та зовнішніх загроз, а також систему заходів щодо забезпечення цієї захищеності [6, 217].

На нашу думку, під поняттям “політична безпека держави” слід розуміти рівень захищеності національних інтересів у політичній сфері. У свою чергу, вона передбачає такий стан правових норм і діяльності відповідних інститутів безпеки, що гарантують захист політичного суверенітету, територіальної цілісності, політичної незалежності та конституційного ладу держави, тобто можливість нації та створених нею соціальних інститутів проводити незалежну внутрішню і зовнішню політику.

Головними об'єктами політичної безпеки України є громадяни, їх політичні права і свободи, повсякденні форми виявлення їх політичних інтересів та політичної активності; громадські інститути та суспільні відносини в їх політичному вимірі; держава, її конституційний лад, суверенність, незалежність і територіальна цілісність, спадковість демократичних традицій функціонування.

Основними принципами забезпечення політичної безпеки в Україні, на наш погляд, мають бути:

- легітимність державної влади;
- демократична спадкоємність системи правління та політичного режиму;
- дотримання балансу політичних інтересів особи, суспільства, держави;
- пріоритет ненасильницьких заходів у вирішенні внутрішніх та зовнішніх проблем політичного характеру;
- своєчасність, комплексність та адекватність заходів забезпечення політичної безпеки України;
- суспільна стабільність та громадська злагода;
- цілісність та збалансованість системи політичної безпеки, її інтегрованість у систему національної безпеки.

У сучасній політичній науці робляться спроби виокремити показники (індикатори) політичної безпеки, за допомогою яких визначаються можливі виклики та загрози політичній безпеці держави. Система індикаторів політичної безпеки суспільства є сукупністю найважливіших макрополітичних показників, які характеризують відповідність стану суспільної системи визначеним критеріям політичної безпеки. Функція таких індикаторів полягає в “попередженні” про порогові або небезпечні зміни політичного стану. Відхилення вимірюваних параметрів цих показників від визначеного як оптимальний рівень, що характеризує стан політичної безпеки і визначає національний інтерес у цій галузі, є свідченням загрозованих впливів. Перебільшення певного порогового рівня такого відхилення (від'ємного чи додатного – залежно від параметра індикації) може бути свідченням стану політичної небезпеки [7, с. 26].

До індикаторів політичної безпеки держави, на нашу думку, відносяться такі: відсутність перешкод і обмежень політичних прав і свобод громадян; наявність політичної опозиції; справедливість і відповідність державно-політичного ладу національним інтересам; політична міць і геополітичний статус країни; ефективність політики і державного управління, що виражається в здатності енергійно переборювати кризи, забезпечувати відновлення і стійкий розвиток; довіра і добровільна підтримка влади більшістю суспільства; політична стабільність; зростання внутрішніх і зовнішніх інвестицій у розвиток країни.

Важливе значення для забезпечення політичної безпеки держави має попередження та нейтралізація загроз та викликів політичній безпеці. Загрозами політичній безпеці є реальні впливи, специфічні соціальні явища, процеси, які ускладнюють або унеможливають реалізацію національних політичних інтересів і створюють небезпеку для суверенітету нації та свободи особистості, здатні підірвати стійкість легітимної політичної влади, змінити насильницьким шляхом конституційний лад певної держави, позбавити громадян і суспільство здобутих політичних прав і свобод, різко зменшити або ліквідувати можливості конструктивного опанування влади з боку громадськості та опозиції. Тоді як під поняттям “виклик” у контексті даної статті слід розуміти проблему, що набула з певних причин та у певний відрізок часу сильного звучання і загострено сприймається політичною елітою, має важливе, пріоритетне значення. Виклики не мають чіткого механізму розв'язання, проте ще не вимагають негайного втручання [8, с. 61].

Визначивши місце політичної безпеки в системі національної безпеки, проаналізуємо її складові. Залежно від місця дислокації джерел загроз політичній безпеці, способів й методів їх нейтралізації та попередження в системі політичної безпеки держави виділяємо внутрішню та зовнішню безпеку. Збалансована внутрішня політична безпека держави відображає стан її політичної системи, що забезпечує стабільний розвиток суспільства, відображає інтереси всіх його соціальних груп, сприяє консолідації нації і дозволяє ефективно вирішувати завдання економічного, соціального і культурного розвитку. Внутрішня політична безпека досягається шляхом ефективної, соціально спрямованої, узгодженої діяльності державних органів та інститутів громадянського суспільства, що задовольняє й захищає політичні, соціальні інтереси особи та суспільних груп, сприяє досягненню стану громадської злагоди та соціального партнерства всередині держави.

Основними складовими внутрішньої політичної безпеки є державно-управлінська складова, що забезпечує ефективне функціонування державної влади та системи управління органами державної влади різних рівнів; суспільно-політична складова, в структурі якої виявляються та забезпечуються політичні інтереси окремих груп громадян та суспільства в цілому, забезпечуються соціально-політичні права громадян, реалізується їх політична активність у несилових формах; суспільно-конфліктологічна складова, що забезпечує ненасильницьке розв’язання внутрішніх суспільних конфліктів; ідеологічно-інформаційна складова, що базується на ідеологічному, соціально-психологічному та інформаційному забезпеченні суспільно-політичної стабільності.

Характерною рисою сучасного політичного життя в Україні є посилення недовіри громадян до офіційних структур влади й політичних лідерів, спричинене негативними наслідками державної політики в економічній, політичній, соціальній та культурній сферах. Аналізуючи особливості української ситуації, М. Розумний відзначає “надзвичайно низький рівень довіри народу до влади і переважання суспільного песимізму на тлі низької соціальної активності...” [9, с. 521-522].

На наш погляд, головними викликами внутрішній політичній безпеці України наразі є наступні: комерціалізація політики, перетворення її на інструмент одержання комерційного зиску; надмірна політизація громадського життя на фоні зростаючої політичної пасивності й апатії більшості населення; низький рівень політико-правової культури громадян; відчуження народу від влади, зменшення можливостей впливу виборців на своїх представників; відсутність конструктивної опозиції; зловживання маніпуляційними технологіями у політичній сфері; недостатня професійна підготовка частини українських політиків; високий рівень корупції в системі органів державної влади; відсутність політичної відповідальності державних діячів та вищих посадових осіб на фоні слабких демократичних традицій та нерозвинутого громадянського суспільства в Україні.

Тоді як до головних загроз внутрішній політичній безпеці України можемо віднести: регіональний політичний сепаратизм; конфлікти на етнічному ґрунті; корупція органів державної влади; низька ефективність державного контролю за виконанням прийнятих рішень; наявність іноземних військових баз на території нашої держави (зокрема, розміщення баз Чорноморського флоту Російської Федерації на території Кримського півострова) тощо. В умовах незалежного розвитку до вищеназваних загроз додалася ціла низка “векторів розділення” української спільноти за різними ознаками: соціальними, політичними, ідеологічними. Зокрема, актуальною є небезпека розмежувань населення України за політичними ознаками, викликана диспропорційною підтримкою політичних таборів у різних регіонах України. Тому результати виборів, формування на їх основі уряду та ухвалення тих чи інших засад державної політики може сприйматися значною частиною населення як “перемога” чи “поразка” певних територіальних спільнот [9, с. 566].

Зовнішня політична безпека держави становить комплекс заходів для забезпечення зовнішньополітичної стабільності через створення ефективного механізму зміцнення державного суверенітету, її правового та політичного статусу на світовому та регіональному рівнях.

Аналіз положень законів України “Про основи національної безпеки” та “Про засади внутрішньої і зовнішньої політики” дозволяє виділити основні загрози у зовнішньополітичній сфері:

- посягання на державний суверенітет України та її територіальну цілісність, територіальні претензії з боку інших держав (зокрема, проблемним залишається питання делімітації державного кордону в Керченській протоці, на Азовському морі, розподіл континентального шельфу Чорного моря);
- спроби втручання у внутрішні справи України з боку інших держав (особливо відчувається тиск у політичній сфері з боку Російської Федерації та її потужний інформаційний вплив);
- воєнно-політична нестабільність, регіональні та локальні війни (конфлікти) в різних регіонах світу, насамперед поблизу кордонів України
- можливість втягування України в регіональні збройні конфлікти чи у протистояння з іншими державами;
- нарощування іншими державами поблизу кордонів України угруповань військ та озброєнь, які порушують співвідношення сил, що склалося [10].

З огляду на вищезазначені загрози зовнішній політичній безпеці України основними складовими зовнішньополітичної стабільності мають бути: захист територіальної цілісності та недоторканності кордонів; захист зовнішнього державного суверенітету від політичного диктату; збільшення числа держав – стратегічних партнерів та потенційних союзників; співпраця з іншими державами в правовій, політико-дипломатичній, економічній, військово-політичній та інформаційній сферах.

Міжнародна безпека формується на основі національної та регіональної безпеки, її основними складовими виступають економічні, політичні, екологічні та інші види безпеки. Міжнародна безпека передбачає забезпечення прав кожної людини на існування і стійкий розвиток; суверенітет і територіальну цілісність держави; самобутність розвитку країн і народів; збереження зовнішнього середовища і раціонального використання природних ресурсів; вільне переміщення людей, капіталів, інформації; повноправність й рівноправність громадян та ін.

Характерною ознакою сучасних міжнародних відносин є посилення суперництва за перерозподіл сфер впливу між провідними світовими воєнно-політичними силами, особливо на пострадянському просторі. Здійснення зваженої внутрішньої та зовнішньої політики сучасної України ускладнюється певною мірою через підвищений інтерес до України з боку європейських держав, що обумовлений її геополітичним розташуванням. Очевидна наявність різновекторних інтересів найвпливовіших світових держав, що особливо небезпечно в умовах позаблокового статусу України. Членство України в ООН, ОБСЄ, Раді Європи, партнерські відносини з НАТО і ЄС не створюють надійних механізмів захисту національної безпеки. Гарантії, отримані Україною у 1994 році у зв’язку з відмовою від ядерної зброї, інституційне не оформлені і фактично не виконуються.

Висновки.

Політична безпека як різновид національної безпеки являє собою одну з найважливіших складових національної безпеки, що забезпечує демократичний потенціал розвитку країни на тривалий час, а також стабільність позитивного існування суспільства. Таким чином, політична безпека посідає одне з провідних місць у системі національної безпеки.

На думку автора, під поняттям «політична безпека» слід розуміти рівень захищеності національних інтересів у політичній сфері. У свою чергу вона передбачає такий стан правових норм і відповідних інститутів безпеки, що гарантують захист політичного суверенітету, територіальної цілісності, політичної незалежності та конституційного ладу держави, тобто можливість нації та створених нею соціальних інститутів здійснювати незалежну внутрішню і зовнішню політику.

Політична безпека держави досягається шляхом реалізації системи заходів, що закріплюють сталість конституційного ладу держави, дотримання демократичних процедур проведення виборів, реалізації та гарантії конституційних прав і свобод громадян, контролю діяльності органів держави громадянським суспільством.

Аналіз системи індикаторів політичної безпеки в Україні свідчить про загрозливу ситуацію у політичній сфері. Зокрема, останнім часом простежуємо чітку тенденцію до порушень та обмежень прав громадян у політичній та економічній сферах, недотримання конституційних процедур при внесенні змін до Конституції України, послаблення повноважень судової гілки влади (зокрема, Верховного Суду України), утиски та репресії опозиції тощо.

Важливе значення для забезпечення внутрішньої та зовнішньої політичної безпеки держави відіграють попередження та нейтралізація загроз. Нейтралізація загроз внутрішній політичній безпеці України можлива за умови проведення низки заходів. Зокрема, деполітизація та мінімізація існуючих та латентних конфліктів у суспільно-політичній площині через: створення спеціальної державної служби моніторингу, аналізу та прогнозування суспільних конфліктів; реалізацію та забезпечення прав і свобод національних меншин в Україні; створення та використання ефективної системи «соціального партнерства» за участі інститутів громадянського суспільства; деполітизацію та залагодження суперечок на етнічному і релігійному ґрунті.

Для забезпечення зовнішньої політичної безпеки в Україні та нейтралізації зовнішніх загроз необхідно здійснити комплекс заходів, спрямованих на посилення і зміцнення державних кордонів України для попередження контрабанди зброї, наркотиків, протидії нелегальній міграції, визначення чіткої зовнішньої стратегії соціально-політичного розвитку, тобто для захисту власних національних інтересів. Слід звернути особливу увагу на зміцнення оборонних можливостей України, зокрема шляхом створення неядерних стратегічних сил стримування. Водночас, Україні слід зайняти жорстку позицію стосовно посилення зовнішніх гарантій України, які надані їй де-юре ядерними країнами у зв'язку з приєднанням до ДНЯЗ і зафіксовані у Будапештському меморандумі 1994 року. Поглиблення співпраці України з країнами ЄС, її залучення до роботи GREGO сприятимуть більш ефективній протидії політичному тероризму, політичній корупції, бізнес-злочинності та енергетичним загрозам на міжнародному рівні.

Реалізація основоположних принципів політичної безпеки забезпечить зміцнення позиції України у міжнародних відносинах, закріплення її статусу як демократичної правової держави, в якій державна влада здійснюється на принципах її розподілу на законодавчу, виконавчу, судову; забезпечення принципів народного та державного суверенітету, ідеологічного плюралізму; унеможливлення узурпації політичної влади; реалізації громадянами своїх політичних прав та свобод.

Список використаної літератури

1. Циганов В.П. Політична безпека і безпечна політика : складові, ознаки, стан, тенденції / В.П. Циганов. – К. : Ніка центр, 2006. – 112 с.

2. В.П. Горбулін. Системно-концептуальні засади стратегії національної безпеки України : монографія / В.П. Горбулін, А.Б. Качинський. – К. : “НВЦ Євроатлантикінформ”, 2007. – 592 с.
3. Політологічний енциклопедичний словник : навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів. – К. : Генеза, 1997. – 395 с.
4. Путилін Б.Г. “Национальная и международная безопасность”. – Режим доступу: [//www.xserver.ru/user/nazmb](http://www.xserver.ru/user/nazmb)
5. Серебряников В.В. Социальная безопасность и ее место и значение в общей системе безопасности. – Режим доступу : [//www.serebryannikov.ru/literature.html](http://www.serebryannikov.ru/literature.html)
6. Н.Р. Нижник. Національна безпека України / Н.Р. Нижник, Г.П. Ситник. – Ірпінь, 2000. – 304 с.
7. Кремень В.Г. Політична безпека України : концептуальні засади та система забезпечення : монографія / В.Г. Кремень, І.Ф. Бінько, С.І. Головащенко. – К. : МАУП, 1998. – 92 с.
8. Бодрук О.С. Структура воєнної безпеки: національний та міжнародний аспекти : монографія / О.С. Бодрук. – К.: НІПМБ, 2001. – 300 с.
9. Розумний М.М. Екстремізм і радикалізм у смисловому полі української політики : Українська політична нація: генеза, стан, перспективи / М.М. Розумний ; за ред. В.С. Крисаченка. – К.: НІСД, 2003. – 560 с.
10. Про основи національної безпеки України : Закон України // Офіційний Вісник України. – 2003. – № 29. – Ст. 1433.
11. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики: Закон України № 2411-VI – Режим доступу : [//www.president.gov.ua/documents/12069.html](http://www.president.gov.ua/documents/12069.html)

~~~~~ * * * ~~~~~